

5. Savinyon S. Communicative competence: Theory and Practice of Teaching / S. Savinyon. – Oxford : Oxford University Press, 1988. – 172 p.
6. Widdowson H. Teaching Language as Communication / H. Widdowson. – Oxford : Oxford University Press, 1976. – 144 p.
7. Wilkins D. Notional Syllabuses / D. Wilkins. – Oxford : Oxford University Press, 1976. – 106 p.

LITERATURE

1. Gal'skova, I.D. (2004) Mezukul'turnoe obuchenie: problema celej i sodержaniya obuchenija inostrannym jazykam. *Inostrannye jazyki v shkole*. – № 1. S. 3-8. (in Russian).
2. Passov, E.I. (1989) Osnovy kommunikativnoj metodiki obuchenija inozjazychnomu obshheniju : Russkij jazyk. Moskva. 268 s. (in Russian).
3. Allport, G.W. (1937) Personality: A Psychological Interpretation. N.Y. P. 513-516. (in English).
4. Guilford, J.P. (1967) The nature of human intelligence. N.Y.: McGraw-Hill. 156 p.
5. Savinyon, S. (1988) Communicative competence: Theory and Practice of Teaching. Oxford: Oxford University Press. 172 p. (in English).
6. Widdowson, H. (1976) Teaching Language as Communication. Oxford: Oxford University Press. 144 p. (in English).
7. Wilkins, D. (1976) Notional Syllabuses. Oxford: Oxford University Press. 106 p. (in English).

УДК 81'23

ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПСИХОЛОГА ЯК ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Георгій Калмиков
(Слов'янськ, Україна)

Статтю присвячено проблематиці професійного мовлення і мови спеціальності в системі «людина-людина», висвітленню окремих аспектів професійно орієнтованого висловлювання, чинників, що визначають становлення у майбутніх психологів професійно-мовленнєвої діяльності, зокрема питання мовленнєвого впливу, професійної картини світу, значення особистісного смислу, внутрішньої структури особистості, мовленнєвої особистості, мови особистості; визначенню діяльності професійного мовлення в якості самостійної діяльності, що має ієрархічну організацію і фазову будову.

Ключові слова: мовленнєва особистість, професійно-мовленнєва діяльність, спілкування, значення, смисл, картина професійного світу, мовленнєвий вплив, мова спеціальності, мова особистості.

Статья посвящена проблематике профессиональной речи и языка специальности в системе «человек-человек», освещению отдельных аспектов профессионально ориентированного высказывания, факторов, которые определяют становление у будущих психологов профессионально-речевой деятельности, в частности вопросы речевого воздействия, профессионального образа мира, значения и личностного смысла, внутренней структуры личности, речевой личности, языка личности, определению деятельности профессиональной речи в качестве самостоятельной деятельности, имеющей иерархическую организацию и фазное строение.

Ключевые слова: *речевая личность, профессионально-речевая деятельность, общение, значение, смысл, образ профессионального мира, речевое воздействие, язык специальности, речь личности.*

This article is devoted to the problems of professional speech and language of speciality in the system «man-man», highlighting of certain aspects of professionally oriented statements, factors that determine the formation of vocational and language activities in future psychologists, including the issues of speech impact, professional worldview, value of personal meaning, internal structure of personality, individual speech, language of personality; the definition of professional speaking as an independent business that has a hierarchical organization and phase structure.

Key words: *speech personality, professional speech activity, communication, meaning, sense, picture of a professional world, the impact of speech, language of speciality, language identity.*

Актуальність дослідження. У сучасних умовах спілкування членів соціуму в системі «людина-людина» надзвичайно великого значення набуває проблематика толерантності, виваженості, терпимості, гуманістичності й культури. Вирішення цієї проблематики лежить, передусім, у площині психології, психолінгвістики й освіти (психолінгводидактики) майбутніх психологів. Саме психологи мають вирішити ці загальнолюдські проблеми гуманітарної взаємодії членів суспільства як у науковому, так і в практичному плані, надавши взаєминам гармонії, а відтак забезпечивши для їх учасників стан умиротворення, спокою, упевненості в майбутньому, любові до ближнього тощо. Безумовно, для здійснення цих непростих завдань кожний психолог має бути відповідно підготовленим, володіти психотехнологіями

мовленнєвого впливу, надавати своєчасну психологічну допомогу в різних сферах вербальної взаємодії.

Проте аналіз психолінгвістичної літератури та практики підготовки психологів у вищій школі засвідчує, що дана проблема до цих пір не вирішена як у теоретичному аспекті, так і в прагматичному плані її реалізації. Професійно-мовленнєва діяльність психолога не досліджувалася цілісно, хоча й окремі її питання або дотичні до неї побіжно розглядалися в деяких публікаціях. І не випадково більшість сучасних практикуючих психологів або взагалі не володіють психолінгвістичними знаннями про особливості мовлення і мови своєї професії, уміннями, навичками і компетенціями у галузі здійснення доцільного професійного мовленнєвого спілкування зі своїми клієнтами, або набувають такого досвіду емпіричним, інтуїтивним шляхом, що не завжди дає ефект у їхній роботі.

Тому важливим науковим завданням є вивчення психолінгвістичного феномена професійно-мовленнєвої діяльності, установлення його істотних ознак і особливостей перебігу залежно від специфіки тієї чи іншої мовленнєво-вербальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень, присвячених вивченню феномена професійно-мовленнєвої діяльності, засвідчує, що ця проблема органічно впливає із психологічної проблематики трудової діяльності і власне мовленнєвої діяльності, проте постає як психолінгвістична, фахово спрямована на людинознавчу професію психолога.

Уперше ідея професійного мовлення актуалізувалася в працях О.О. Леонтьєва, які розкривали суть різних видів спілкування і педагогічного спілкування зокрема, але термін «професійно-мовленнєва діяльність» він не використовував. Про мову професії йдеться в публікаціях Є.А. Смірної (соціально-психологічні смисли формування комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів), Т.Г. Крапоткіної (удосконалення мовної особистості вчителя в нових соціокультурних умовах), Є.Н. Мажар (підготовка студентів-лінгвістів до міжкультурної взаємодії), Н.В. Поповицької (професійні вимоги до голосу фахівців – представників мовленнєво-вербальних професій), Л.Н. Забродіної, Н.В. Іполітової (формування професійно-мовленнєвої культури студентів медичного ВНЗ), В.П. Беяніна (психолінгвістичний аналіз психотерапевтичного дискурсу),

В.А. Мальцевої (мовленнєвий вплив у професійному дискурсі), Ж.К. Ібраєвої (мовленнєва поведінка представників влади), Л.Ф. Воскресенської (питальне в структурі професійного образу світу), Е.Ю. Лазуренко (професійна комунікативна поведінка) та ін. Отже, увага психолінгвістів до проблеми мови і мовлення професії фахівців різних галузей обґрунтовується устремліннями науковців підвищити ефективність, доцільність і значущість професійної комунікації, досягти певної мовно-фахової взаємодії як у певній галузі, так і у суспільстві в цілому. Однак аналіз сучасного наукового доробку психолінгвістів також доводить, що дослідження, яке б давало системне уявлення про професійно-мовленнєву діяльність її суб'єкта, зокрема психолога, не здійснювалося. Саме тому виникає потреба у теоретико-методологічному аналізі цієї особливої системи мовленнєвих дій і з'ясуванні факторів, що зумовлюють її самостійний статус як психолінгвістичного феномена.

Отже, **мета статі** полягає у висвітленні результатів аналізу психологічної, психолінгвістичної і психолінгводидактичної літератури з питань особливостей професійно-мовленнєвої діяльності майбутнього психолога.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що професійно-мовленнєву діяльність доцільно розглядати, ураховуючи діяльнісні позиції (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв), мовленнєвого спілкування (О.О. Леонтьєв), мовленнєвої активності (О.О. Бодалєв, В.Н. Панферов, Н.Л. Карпова, І.М. Румянцева), особистості (О.О. Леонтьєв, В.В. Красних, Л.П. Клобукова, І.О. Стержин), значення і смислу (М.М. Бахтін, В. Франкл, В.Є. Чудновський, Т.В. Ахутіна, Д.О. Леонтьєв, О.Р. Лурія).

Якщо розглядати аналізований феномен у руслі діяльності, то необхідно відмітити, що їй притаманні ті ж основні категорії – властивості, що характеризують усі інші види діяльності й мовленнєвої зокрема: 1) суб'єктність; 2) структурна (внутрішня і зовнішня) організація; 3) єдність внутрішнього і зовнішнього планів; 4) психологічний зміст; 5) єдність смислового змісту і форми. Це явище відрізняється від інших психічних феноменів такими його істотними ознаками, як: 1) збуджувально-мотиваційна частина (потреба, мотив, мета); 2) ідеальний предмет і відповідність його мотиву; 3) продукт і результат;

4) структурність (горизонтальна структура – фазова будова та ієрархічна – вертикальна – організація); 5) цілеспрямованість (відтак і довільність, і усвідомленість); 6) використання мовних знаків (вони, за О.М. Леонтьєвим, є своєрідним «оперантом» і визначають спосіб мовленнєвих дій). Отже, у професійно-мовленнєвій діяльності основним знаряддям її суб'єкта є мовлення, а вербальним засобом – знаки мови. Крім того, специфіка знарядійного характеру цієї діяльності зумовлює репрезентування її як навмисної, контрольованої, рефлексійної, спрямованої на смислову взаємодію з комунікантами, спроможну забезпечити мовленнєвий вплив і, обов'язково, зворотній зв'язок.

Ураховуючи форми роботи психолога з клієнтами та спираючись на основні тези визначення мовленнєвої діяльності, сформульованого Л.О. Калмиковою [4], ми можемо запропонувати як робочу, що враховує мовленнєво-комунікативну специфіку фаху психолога, наступну дефініцію професійно-мовленнєвої діяльності як системи спрямованих на реалізацію професійних завдань мовленнєвих дій, що: а) виникають *із потреби* у публічному і/або психологічно-інтимному формуванні й формулюванні думки, спрямованої на вирішення проблем клієнта; породжується стійкими професійними (сміслоформувальними і сміслоформульовальними) *мотивами* і усвідомленими фахово-комунікативними, задовольняючи запити відвідувача психолога *інтенціями*; спричиняються психологічно орієнтованими, зумовленими специфікою взаємодії психолога і клієнта проміжними і кінцевою *цілями* та взаємозв'язаними з мотивом професійно центрованого мовлення *образом передбачуваного результату* висловлювання, що спрямоване на соціум (групу) чи окрему людину, які потребують психологічної допомоги в тій чи іншій формі; б) спрямовані на перекодування загального суб'єктивного фахового *задуму* у професійно впливове *висловлювання*, перетворення смислової і семантичної *внутрішньомовленнєвої програми* у форми зовнішнього професійного дискурсу з вибором і відтворенням доречних *лексико-граматичних структур* поверхневої мови, спроможних донести до свідомості клієнта, групи, соціуму адресовані їм задуми психолога і здійснити психологічний вплив; в) суб'єктно опосередковані одночасно *діями контролю і прийняття рішення* про адекватність процесуальності (перебігу) професійно

орієнтованого мовлення психолога проміжній меті без очікування кінцевого результату і його збігу чи не збігу з кінцевою метою висловлювання; г) забезпечують гармонійну, очікувану від суб'єктів психологічної взаємодії (психолога і клієнтів) результативність, продуктивність.

Оскільки професійно-мовленнєва діяльність забезпечує взаємодію її суб'єкта із соціальним середовищем в індивідуальній або груповій формі роботи з людьми, яким необхідна психологічна допомога, постільки цей феномен не може розглядатися у відриві від спілкування і тих істотних ознак, що відрізняють його різновиди. О.О Леонтьєв зазначає: «... якщо предметом і змістом предметно орієнтованого спілкування є взаємодія у процесі спільної діяльності, а предметом і змістом особистісно орієнтованого спілкування – ті чи інші зміни в психологічних відношеннях людей, то третій його вид, соціально орієнтоване спілкування, передбачає зміни в соціально-психологічній, або соціальній, структурі суспільства, чи стимуляцію прямих соціальних дій через вплив на психіку членів даної соціальної групи, або суспільства в цілому [2, с 256]». У всіх зазначених видах спілкування психолога, особливо другого і третього виду, яскраво вирізняється мовленнєвий компонент, то його без перебільшення можна назвати мовленнєвим або вербальним спілкуванням. Індивідуальна форма роботи психолога з клієнтом за допомогою таких видів психологічної допомоги, як психоконсультація, психотерапія, психокорекція, психодіагностика, профосвіта, психопрофілактика – здійснюється через особистісно орієнтоване мовленнєве спілкування, в якому мовлення є нічим іншим, як професійно-мовленнєвою діяльністю. Це твердження обґрунтовується цілеспрямованістю і структурованістю мовленнєвого процесу суб'єкта надання психологічної допомоги. Групові та масові форми роботи психолога, котрий здійснює необхідну клієнтам допомогу через такі її види, як групова психотерапія, розвивальна освіта, профосвіта, психопрофілактика тощо, dokonуються при реалізації соціально орієнтованого мовленнєвого спілкування (масової комунікації). Останнє може бути безпосереднім (що частіше всього і відбувається) – публічний виступ, лекція перед «живою» аудиторією, навчання, консультація, переконання тощо, або опосередкованим (радіо, преса, телебачення). Частіше воно

зосереджене в часі (одночасне спілкування з аудиторією), а інколи може здійснюватися в різний час (кожний перечитує щитову рекламу, проходячи повз неї). Масова психологічна допомога як прояв соціально орієнтованого мовленнєвого спілкування, масової психологічної комунікації опосередковано здійснюється через популярну психологічну літературу, листівки, що розповсюджують психологи, документальні кінофільми, відеофільми, комп'ютерні програми соціально-психологічного впливу та ін. І в цьому виді мовленнєвого спілкування професійно-мовленнєва діяльність суб'єкта – психолога – постає основою таких психологічних взаємовідносин з аудиторією клієнтів.

Незважаючи на те що цими видами спілкування займаються різні гуманітарні науки: і загальна психологія, і соціальна психологія, і психологія особистості, і соціологія тощо, усе ж такі аспекти проблематики, пов'язані з особистісно- і соціально орієнтованим мовленнєвим спілкуванням, «підпорядковані», за словами О.О. Леонт'єва, психолінгвістиці. Вона цікавиться, продовжує думку вчений, цими процесами з огляду на власний підхід – з точки зору «впливу мовних і мовленнєвих особливостей висловлювання» на сприйняття, розуміння, запам'ятовування, переробку отриманої інформації, прийняття рішень, зміни життєвої позиції, переоцінки цінностей тощо [2]. Не випадково цей психолінгвіст зі світовим ім'ям переконливо доводить необхідність внесення змін у трактовку мовленнєвої діяльності. Її відтепер почали розглядати з огляду на мовленнєве спілкування, а саме спілкування – як «процес внутрішньої саморегуляції соціуму (суспільства, соціальної групи)», відмовившись від потрактування його як передачі інформації від одного до іншого. Щодо професійно-мовленнєвої діяльності, то вона може розглядатися як мовленнєве (особистісно- і соціально орієнтоване) спілкування, що забезпечує внутрішню саморегуляцію соціуму і мікросоціуму через гармонізацію і оптимізацію взаємовідносин психолога з особистістю клієнта і/або групою клієнтів.

У зв'язку з тим що зазначені види мовленнєвого спілкування мають «переважно, а то й виключно мовленнєвий характер» (О.О. Леонт'єв), а висловлювання виступає як впливовий початок «у всій повноті своїх мовних і змістових характеристик...», то психолінгвістика мовленнєвого впливу відтак складає «основну» або «достатньо переконливу частину

наукової проблематики соціально орієнтованого спілкування [2, с 258]».

Отже, професійно-мовленнєва діяльність як прояв різних видів і форм мовленнєвого спілкування – це і є мовленнєвий вплив, переважно, на мікросоціум, члени якого чекають психологічної допомоги і отримують її у різних вербальних формах.

У чому ж суть поняття «мовленнєвий вплив»? У психолінгвістиці (О.О. Леонтьєв, Т.М. Дрідзе, Ю.А. Шерковін та ін.) його визначають як умисну перебудову смислової сфери особистості (за О.М. Леонтьєвим, «особистісного смислу»), яка вирішує психологічні завдання. Здійснюваний вплив у процесі професійно-мовленнєвої діяльності психолога спроможний зреалізувати такі задачі: по-перше, привернути увагу клієнтів до орієнтованого на їхні психологічні проблеми висловлювання психолога, оптимізувати їх сприйняття; по-друге, забезпечити розуміння змісту й основної суті висловленого, повірити, прийняти смисл як особистий сенс і переконатися в правильності запропонованого психологом змісту; по-третє, у разі усвідомлення прийнятого смислу отримати змінені особистісні смисли; по-четверте, досягти зворотного зв'язку з отриманням «месиджу» про переконаність клієнтів у коректності й ефективності наданої психологічної допомоги та толерантності здійсненої взаємодії. Висловлювання, спрямовані на вплив, завжди мають створюватися диференційовано, залежно від їх зорієнтованості на ту чи іншу психологічну проблему клієнтів, тобто мають урахуватися психолінгвістичні особливості дискурсів, що породжуються, специфіка семіотичних груп реципієнтів впливу, об'єднаних за приблизно однаково рівним рівнем володіння мовленнєвими навиками і вміннями сприймання і переробки інформації, отриманої від психолога. Важливі дані з проблематики мовленнєвого впливу містяться в працях В.І. Жельвіса, Є.Ф. Тарасова, Ю.І. Сорокіна, Д.Л. Співака, В.Ф. Петренка, О.А. Коломійцевої, І. Черепанової, Л.С. Школьника, Д.О. Леонтьєва, В. Франкла та ін.

Відповідно до суті явища професійно-мовленнєвої діяльності, що розглядається в цій статті, у психолінгвістиці органічно влітаються взаємопов'язані і взаємообумовлені з ним поняття «значення» і «смислу», а також «мови» як смислового, а не тільки значеннєвого феномена. Хоча, безумовно, професійно-

мовленнева діяльність «має вихід», передусім, на: а) предметні значення і зумовлений ними образ світу – «відображення в психіці людини предметного світу, опосередковане предметними значеннями і відповідними когнітивними схемами, що піддаються свідомій рефлексії [2, с. 268]»; б) нерозривні з предметними значеннями вербальні значення, які в професійно-мовленневій діяльності виступають важливим, одним із фазових компонентів її перебігу як при породженні висловлювання (трансформації семантичного синтаксису, мовних значень у лексико-граматичні форми – поверхневого синтаксису), так і при сприйманні його (трансформації лексико-граматичних форм у мовні значення). Отже, у професійно-мовленневій діяльності однаково важливі і образ, який, за експериментальними даними Т.В. Ахутіної, є основою висловлювання, у нашому випадку, професійно орієнтованого висловлювання, і предметні значення, що утворюють цей образ – індивідуально-особистісне бачення психологом світу професії, опосередкованого особистісно-смысловими утвореннями і насамперед особистісними смислами, і мовні значення, які на відміну від особистісного смислу мають певний культурний стрижень, єдиний для всіх членів соціуму. У зв'язку із цим постає важливість для вивчення професійно-мовленневої діяльності такого поняття, як «професійна картина світу». Воно пов'язане з формуванням особистості майбутнього психолога і є важливою складовою завдань навчання психологічній спеціальності, мови цієї спеціальності та розвитку професійного мовлення.

Між картиною світу і професійним образом як частиною свідомості психолога та його реальними діями і вчинками стоїть, за виразом О.М. Леонтьєва, особистість, як «...згусток життя, продукт її кристалізації у формі суб'єкта-суб'єкта...[3, с. 200]», суб'єкта професійно-мовленневої діяльності – «мовленневої особистості» (В.В. Красних, Л.П. Клобукова). Структурними компонентами особистості, як зазначає Д.О. Леонтьєв, є такі смислові структури: особистісний смисл; смислова установка; мотив; смислова диспозиція, що виявляється в ефектах консервації сталого смислового відношення; смисловий конструкт, що виявляється в ефектах приписування життєвого смислу об'єкту або явищу, який виступає носієм значенневих якостей; особистісна цінність, що виявляється в ефектах смислоутворення,

пов'язаного не з актуальною динамікою потреб, а з ідеальною моделлю належного [1].

Мова як операціональний засіб мовленнєвої діяльності психолога є найважливішим його орієнтиром у соціальному світі. Система цих орієнтирів забезпечує не тільки власне орієнтування психолога, а й орієнтування інших людей, котрі потребують психологічної допомоги і підтримки. Адже психологічно орієнтоване мовленнєве спілкування – це спосіб внесення тієї чи іншої корекції в картину світу клієнтів, реципієнтів вербального впливу.

Соціальний мікросоціум, у якому постійно практикує психолог, сприяє виформуванню в нього мови професії, а відтак і індивідуальної мови – мови особистості, що веде глибокий, усвідомлений діалог (полілог) із соціальним світом взаємовідносин і його суб'єктами.

Висновки. Таким чином, під професійно-мовленнєвою діяльністю психолога як багатовимірним феноменом психолінгвістики, ми розуміємо найвищу – цілеспрямовану форму професійної мовленнєвої активності суб'єкта, самостійну, самооцінну, самодостатню вербальну взаємодію і мовленнєвий вплив на смислову перебудову свідомості клієнта у спроектованому і спрограмованому психологом напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев Д.А. Психология смысла: Природа, структура и динамика смысловой реальности / Дмитрий Алексеевич Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 496 с.
2. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики / Алексей Алексеевич Леонтьев. – [3-е изд.]. – М.: Смысл ; СПб.: Лань, 2003. – 287 с.
3. Леонтьев А.Н. Философия психологии / А.Н. Леонтьев. – М.: Наука, 1994. – С. 200.
4. Калмикова Л.О. Психология развития мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.О. Калмикова. – К., 2011. – 42 с.

LITERATURA

1. Leont'ev, D.A. (1999). Psy'xology`ya smysla : Pry`roda, struktura y` dy`namy`ka smyslovoj real`nosti`. Moskva: Smysl. 496 s.
2. Leont'ev, A.A. (2003). Osnovy psy`xoly`ngvy`sty`ky`.3-e y`zd. Moskva: Smysl; SPb: Lan`. 287 s.
3. Leont'ev, A.N. (1994). Fy`losofiya psy`xologiyi. Moskva: Nauka, 1994. S. 200.
4. Kalmy`kova L.O., (2011). Psy`xologiya rozvy`tku movlennyevoyi diyal`nosti ditej doshkil`nogo viku : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stup. doktora psy`xol. nauk. Ky`yiv. 2011. 42 s.